

1990 Sonrasında Türkiye'ye Yönelen Sığınma Hareketleri ve Etkileri

Asylum movements towards Turkey and effects after 1990

Orhan Deniz

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Van.

Öz: Türkiye, tarihi süreç içinde çok sayıda kitlesel ve bireysel sığınma hareketlerine maruz kalan bir ülkedir. Özellikle Osmanlı'nın dağılma süreciyle başlayan kitlesel sığınma hareketleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında ve 1990'lı yıllarda artarak devam etmiştir. 1990 yılından sonra Türkiye iki önemli kitlesel sığınma hareketi ile karşılaşmıştır. Bunlardan birincisi 1991'deki Körfez Krizi esnasında, ikincisi Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanmıştır. Her iki olayda da yüz binlerce insan, kısa bir süre içinde Türkiye sınırlarına dayanmıştır. Bu olaylardan başka, son yıllarda azımsanmayacak sayıda kişi de Türkiye'ye bireysel sığınma talebinde bulunmuştur. Sadece 1994-2008 yılları arasında bireysel sığınma talebinde bulunanların sayısı 81 500 kişiye ulaşmıştır. Başvurular genellikle İran, Irak ve Afganistan vatandaşlarından gelmiştir. Daha az sayıda sığınma talebi ise Somali, Cezayir, Sudan, Etiyopya, Özbekistan, Filistin, Çin, Eritre, Moritanya, Kongo ve Suriye gibi ülke vatandaşlarından gelmiştir. Sığınma başvurusunda bulunanların çok az bir kısmına Türkiye'de yerleşme hakkı tanınırken, diğerleri ya sanayileşmiş batı ülkelerine gönderilmiş veya ülkelere gönüllü geri dönüşleri sağlanmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'ye yapılan sığınma hareketlerinin tarihsel seyri, özellikle 1990 sonrasına ilişkin sığınmacıların menşei, demografik yapıları, barınma koşulları, göç etme yöntemleri, göç nedenleri, sığınmacıların yeniden yerleştirmeleri ve sığınma hareketlerinin Türkiye üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Sığınmacılar, Mülteciler, Zorunlu Göçmenler

Summary: Turkey is a country that has been subjected to several individual and mass asylum movements throughout the historical progress. Particularly starting with the collapse of Ottoman Empire, mass asylum movements increased continually in the first years of republic and in the 1990s. After 1990, Turkey was faced two important mass asylum movements. One of these happened during the Gulf Crisis in 1991 and the second one during Yugoslavia break-up period. In both events, hundreds of people moved to the Turkish borderline in a short time. Apart from these, in recent years numerous people applied for asylum individually in Turkey. The number of those seeking refuge, just between 1994 and 2008, reached 81500. The applications came mostly from Iran, Iraq and Afghanistan nationals. Fewer asylum applications came from such countries as Somali, Algiers, Sudan, Ethiopia, Uzbekistan, Philistine, China, Eritrea, Mauritania, Congo and Syria nationals. Few of the applicants were allowed the right of settlement while others were either sent to industrialized western countries or returned to their hometowns willingly. In this study, historical course of asylum movements to Turkey; the origin of refugees particularly after the 1990s; their demographical make-up, accommodation conditions, ways and reasons of migration; the relocations of the refugees; and the effects of refuge movements on Turkey were analysed.

Keywords: Turkey, Asylum, Refugees, Forced Migrants

1. Giriş

Bugün dünyada çeşitli sebeplerle yaşadığı yerleri terk ederek geleceklerini başka ülkelerde arayan milyonlarca insan bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı sığınmacı, mülteci ve kaçak göçmenlerden oluşmaktadır. Birleşmiş Milletlerin (BM) verilerine göre bu sayı 1960 yılında 75 milyon iken, 2005 yılında 195 milyona yükselmiş, 2010 yılında ise 214 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (UN, 2009). Göçmen kitlesi içindeki sığınmacı, mülteci ve ülke içi yerinden olmuş zorunlu göçmenlerin sayısı ise 2009 yılında 42 milyona ulaşarak tüm zamanların en üst düzeyine

* İletişim Yazarı: O. Deniz, e posta: odeniz70@hotmail.com

erişmiştir (UNHCR, 2009). Sığınmacı ve mülteciler, diğer göçmen kitlelerine oranla uluslararası kamuoyunu daha fazla meşgul etmekte ve sorunlarına karşı uluslararası toplumu birlikte hareket etmeye zorlamaktadırlar.

20. yüzyılda sömürge imparatorluklarının dağılma sürecine girmesi, dünya savaşlarının yaşanması, sömürge ülkelerde başlayan bağımsızlık hareketleri, küresel rekabet ve teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan seyahat ve iletişim kolaylıkları sığınmacı ve mülteci hareketlerinin küresel bir boyut kazanmasında etkili olmuştur. Kabileler arasındaki iktidar paylaşımına yönelik iç çatışmalar, askeri darbeler, 1990 sonrasında hemen hemen her kıtada başlayan etnik, dini ve milliyetçilik temelli çatışmalar ile 11 Eylül 2001 sonrasındaki terör eksenli yeni siyasi gelişmeler, bu süreçte etkili olan diğer faktörlerdir.

Türkiye, Sığınma ve mülteci hareketleri açısından zengin tecrübe ve sayısız göç örneklerine sahip bir ülkedir. Bu durum büyük ölçüde, Türkiye'nin coğrafi konumu, komşu ülkelerle olan tarihsel ve kültürel bağları ile stratejik avantajından kaynaklanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında büyük toprak kayıplarıyla birlikte Müslüman nüfusun, kaybedilen topraklardan Anadolu'ya göçü ve Lozan Antlaşması sonrasında Yunanistan'dan nüfus mübadelesiyle Türkiye'ye önemli miktarda göçler olmuştur. Ayrıca, son 30 yıl içinde Türkiye'nin komşularında yaşanan olaylar, özellikle 1979'daki İran İslam Devrimi, 1979'da Afganistan'ın Rus işgaline uğraması, 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak savaşı, 1991'deki I. Körfez Krizi, Balkan ve Kafkaslardaki gerilim ve çatışmalar, Sovyetler Birliği'nin 1991'deki çöküşü ve ardından Irak'ın 2003 yılında ABD işgaline uğraması, Türkiye'yi sığınma hareketlerinin önemli merkezlerinden birisi haline getirmiştir. Türkiye'nin komşularında meydana gelen bütün bu olaylar yüz binlerce insanın Türkiye'ye sığınmasına neden olmuştur. Kitlesele halde Türkiye'ye gelenlerin büyük bir kısmı ülkelere geri dönerken, az bir kısmı Türkiye'de kalmıştır.

Bu süreçte Türkiye'ye önemli sayıda kişide bireysel sığınma talebinde bulunmuştur. Türkiye'ye gelen sığınmacıların bir kısmı BM aracılığıyla üçüncü ülkelere yerleştirilirken¹, bir kısmı da gönüllü olarak ülkelere geri gönderilmiştir. Bir başka kısmı ise sığınma başvurusundan sonra izinsiz olarak ülkeyi terk etmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin sığınma profili, özellikle 1990 sonrası durumu ele alınmaktadır. Çalışmada, Türkiye'de sığınma sorununun tarihsel seyri, kitlesele ve bireysel sığınma hareketleri, aktüel sığınmacıların demografik profilleri ve Türkiye üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada yer alan verilerin bir kısmı, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Emniyet Genel Müdürlüğü, Uluslararası Af Örgütü ve Uluslararası Göç Örgütü'nden temin edilmiş, diğer bir kısmı ise tarafımızca daha önce yapılan bir başka çalışmadan elde edilmiştir. Ayrıca çalışma konusunu oluşturan sığınmacılar başta olmak üzere, insan kaçakçıları, sivil toplum örgütleri ve güvenlik yetkilileriyle yüz yüze yapılan mülakatlarda elde edilen bilgiler ve veriler de çalışmaya yansıtılmıştır.

2. Türkiye'de Sığınma Hareketlerine İlişkin Tarihsel Süreç

Tarihi süreç içerisinde, gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye milyonlarca insan, bireysel veya toplu olarak sığınma talebinde bulunmuştur. Bu süreç 1492'de İspanya'dan kaçan yaklaşık 300 bin Yahudi göçü ile başlamış ve 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın büyük toprak kayıplarıyla birlikte hız kazanarak günümüze kadar devam etmiştir.

¹ Türkiye'de sığınma talebinde bulunan kişilerin büyük bir kısmı, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci kapsamına girseler dahi Türkiye'de mülteci değil, sığınmacı olarak işlem görmektedirler. Bu durum, Türkiye'nin, mültecilerin hukuki statüleri ve haklarını düzenleyen Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi kısıtlama koyarak imzalamasından kaynaklanmaktadır. Yani, Türkiye, mülteci tanımına girseler dahi Avrupa dışında gelen zorunlu göçmenleri sığınmacı olarak kabul etmekte ve sadece üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar topraklarında geçici sığınmacı olarak kalmalarına izin vermektedir.

İspanyol hükümdarlarının 1490'larda krallık sınırları içerisinde yaşayan Yahudilere Katolikliği kabul etmeleri yönünde uyguladığı baskılarının artması sonucu, yüz binlerce Yahudi'nin ülkeyi terk ettiği bilinmektedir. İspanya'yı terk edenlerden bir kısmı (yaklaşık 300 bin kişi) Osmanlıya sığınmış ve bunların çoğu Anadolu'ya getirilerek İstanbul, Edirne, İzmir, Manisa, Bursa ve Amasya'ya gibi illere yerleştirilmiştir (Güleryüz, 2006, 108). Yahudilerin Anadolu'ya göçleri daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1881, 1891, 1897 ve 1902'de özellikle de 1917'deki Bolşevik İhtilali'nden kaçan Rus Yahudileri de Türkiye'ye sığınmıştır (Güleryüz, 2006, 109).

Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecine girmesiyle birlikte Türkiye'ye yönelik göçlerin hız kazandığı görülmektedir. 1774 yılındaki Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında sonra Kırım'dan, Kafkaslardan (genellikle Çerkez ve Abazalar), 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Rumeli ve Kafkaslardan, 1912-1913 Balkan Savaşlarında yitirilen topraklardan ve Kurtuluş Savaşını takip eden yıllarda nüfus mübadeleyle Türkiye'ye göç edenlerin sayısının 5 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir (Yusuf, 2006, 113).

Osmanlı zamanında Anadolu'ya ilk göç, Rusya'nın 1783'te Kırım'ı ilhak etmesiyle başlamıştır. Göçler 1806, 1812 ve 1829 Osmanlı-Rus savaşlarında, özellikle de 1853-1856 Kırım Savaşı'ndan sonra yoğunluk kazanmıştır (Karpat, 2003, 300). Osmanlıya yapılan bu sığınma amaçlı göç hareketleri esnasında, (1783-1792 yılları arasında) Kırım, Kazan ve Kafkasya bölgelerinden Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 400 bine ulaşmıştır (Arı, 1960, 5). 1854 - 1856 yılları arasında yapılan Kırım Savaşı'ndan sonra da Samsun limanı yoluyla yaklaşık 600 000 göçmenin daha Anadolu'ya göç ettiği bilinmektedir (Doğanay, 1996). Ayrıca, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında bir milyona yakın Müslüman'ın, Rus ordusu ve Bulgar çeteleri tarafından, günümüzde Bulgaristan ve Romanya olarak bilinen bölgeden ayrılmak zorunda bırakıldığı ve 300 000 kadarının da öldürüldüğü Karpat tarafından (Karpat, 2003, 304) ileri sürülmektedir. Karpat'a göre bu süreçte sadece İstanbul'a gelen mültecilerin sayısı 200 000 civarındadır. Bu mülteci kitlesinin önemli bir kısmının (178 000) II. Abdulhamit'i tahttan indirip yerine VI. Murad'ı çıkarmak için faaliyette buldukları gerekçesiyle Anadolu'ya sürüldükleri ifade edilmektedir (Karpat, 2003, 307).

Türkiye'ye yönelik sığınma amaçlı göçler Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde (1923-2005) çoğunluğu Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya, Doğu Türkistan, Afganistan, Irak ve Ahıska'dan olmak üzere toplam 1 744 126 kişi Türkiye'ye gelmiş ve bunların çoğunluğuna vatandaşlık hakkı tanınmıştır. 1923-2005 döneminde zorunlu göçle gelip Türkiye'nin farklı yörelerine yerleştirilen göçmenlerin 844438'i Bulgaristan'dan, 409830'u Yunanistan'dan, 308336'sı Yugoslavya'dan, 126028'i Romanya'dan, 5000'i Afganistan'dan ve 2933'ü ise Doğu Türkistan'dan gelmiştir (Yusuf, 2006, 113). Bolşevik İhtilali'nde Rusya'yı terk eden çok sayıda Rus mültecinin de yine Türkiye'ye sığındığı bilinmektedir (Adlı, 2006, 5).

Daha yakın dönemlerde de Türkiye'ye ciddi sayıda sığınma hareketi olmuştur, ancak bunların büyük bir kısmı tekrar evlerine geri dönmüşlerdir. 1988'de Halepçe katliamından kaçan 51 bin Iraklı Kürt, 1989'da Bulgaristan'dan Todor Jivkov dönemindeki baskılar sonucu Türkiye'ye gelen 345 bin Türk asıllı Bulgar vatandaşı, 1991'de I. Körfez krizi esnasında 460 bin Irak vatandaşı, 1992'de 25 bin Bosnalı ve 1999'da 20 bin Kosovalı Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır.

3. 1990 Sonrasında Türkiye'ye Yapılan Sığınma Hareketleri

3.1. Kitlesele Sığınma Hareketleri

1990'lı yılların başından günümüze kadar Türkiye'ye üç önemli kitlesele sığınma hareketi olmuştur. Bunlardan birincisi 1991 yılındaki I. Körfez krizi, ikincisi 1992 yılında Bosna savaşı ve üçüncüsü 1999'daki Kosova savaşı esnasında meydana gelmiştir.

2 Ağustos 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez krizi ve ardından ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin 17 Ocak 1991'de Irak'a başlattığı askeri müdahale ile yaklaşık yarım milyona yakın (460 bin) Irak vatandaşı Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştı. Bu olay aynı zamanda Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde karşı karşıya kaldığı en büyük sığınma hareketlerinden birisi idi. Irak'tan gelen sığınmacılar (mülteciler) Şırnak'tan Şemdinli'ye kadar uzanan yaklaşık 200

kilometrelik bir hat boyunca sınır üzerindeki Silopi'nin Çalışkan, Uludere'nin Işıkveren, Kayadibi, Yıldız, Yekmal, Andaç, Ortaköy; Çukurca'nın Üzümlü, Pirinçeken, Çığlı, şemdinli'nin Derecik noktalarına yığılmıştı. Daha sonra içeriye alınan sığınmacılar, başta Zap Nehri kıyısı olmak üzere sınır boylarında kurulan kamplara yerleştirilmiş, bir süre sonra da uçuşa yasak bölge ilan edilen 36. Paralelin kuzeyine (Kuzey Irak'a) tekrar geri dönüşleri sağlanmıştır (Deniz, 2009a, 68).

Göç, Kuzey Iraklı Kürtlerin Saddam yönetimine karşı koalisyon güçlerine destek vermeleri yüzünden Saddam Hüsyin'in Halepçe benzeri yeni bir harekete girişebileceği korkusundan kaynaklanmaktaydı. Hatırlanacağı üzere Halepçe olayı, Irak-İran savaşı esnasında İran ordusunun başlattığı Zafer-7 Harekâtı'na Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne bağlı Peşmergelerin de İran ordusu ile işbirliği yaparak Halepçe kasabasına girmesi ve isyan başlatmasının ardından meydana gelmişti. 1988'de Irak ordusunun Halepçe kasabasına kimyasal bomba atmasının ardından yaklaşık 100 bin Kuzey Iraklı Kürt Türkiye'ye sığınmıştı (Daniş, 2009, 16-22).

1990 sonrasında Avrupa'dan Türkiye'ye yönelik en önemli sığınma hareketi ise 1991 de başlayan Bosna-Hersek savaşı esnasında meydana gelmiştir. Bu savaşın yol açtığı trajedide yaklaşık ülke nüfusunun % 35'ine karşılık gelen 1336518 kişi ülke dışına kaçmak zorunda kalmıştır (Bağcı, 270). Çoğunluğu komşu ülkelere sığınan mültecilerin yaklaşık 25 bini Türkiye'ye sığınmış ve bunların çoğu Daytan Antlaşması'ndan sonra ülkelerine geri dönmüştür (Buz, 2008, 3).

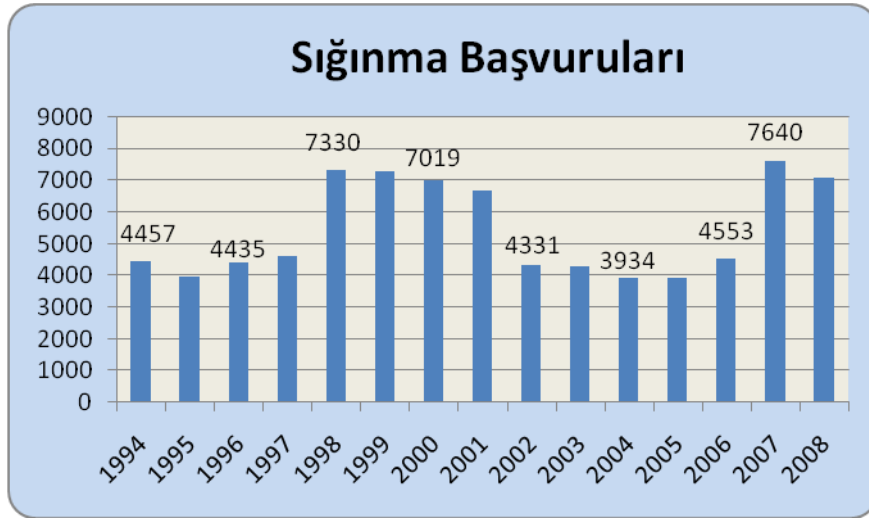
3.2. Bireysel Sığınma Hareketleri

1990 sonrasında kitlesel sığınma hareketlerinin dışında önemli miktarda bireysel sığınmalar olmuştur. 1994-2008 yılları arasındaki on üç yıllık süreç içinde Türkiye'ye yaklaşık 81500 kişi sığınma talebinde bulunmuştur (Çizelge 1). En fazla başvuru 7640 kişi ile 2007 yılında gerçekteşmiştir (şekil 1). Türkiye'ye yapılan bireysel sığınma talepleri çoğunlukla İran, Irak ve Afganistan vatandaşlarından gelmiştir. Daha az oranda ise Somali, Cezayir, Sudan, Etiyopya, Özbekistan, Filistin, Çin, Eritre, Moritanya, Kongo ve Suriye gibi ülkelere gelenler olmuştur. BMMYK Türkiye Ofisi verilerine göre 1994-2008 yılları arasında Türkiye'de sığınma talebinde bulunanların yaklaşık 36 binini İranlılar, 31 binini Iraklılar, 5200'ünü Afganistanlılar oluşturmaktadır (şekil 2). Türkiye 2008'de de Irak, İran ve Afganistan'dan büyük miktarlarda sığınmacı almaya devam etmiştir. Bununla beraber, 2008 yılında Afganistan kökenli sığınma başvuruları (2642 kişi), 2007 yılına oranla (705 kişi) % 374 oranında artmış ve böylece Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve İtalya'nın ardından en fazla sığınmacı alan ülke haline gelmiştir (Hammarberg, 2009). Özellikle Afganistan'ın güney batısındaki Belucistan Bölgesi'nden gelenler çoğunluktur. Bu bölgedeki göçler, genellikle son yıllarda başlayan Beluci ayaklanmasına bağlı olarak çıkan çatışmalardan kaynaklanmaktadır.

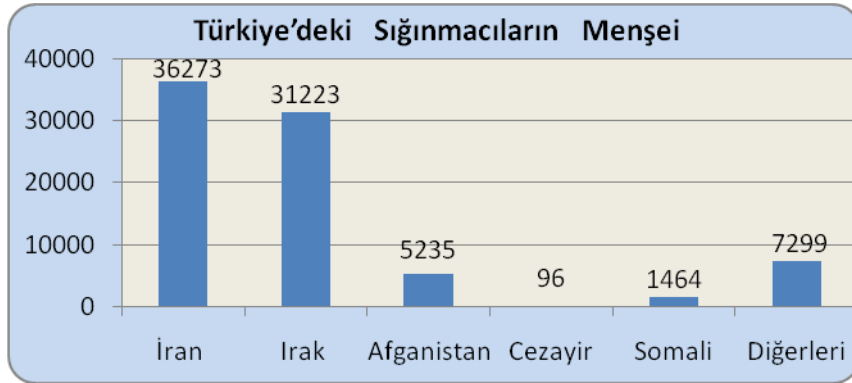
Çizelge 1. Türkiye'de yıllara göre yapılan sığınma başvuruları ve menşei ülke dağılımı (1994-2008).

Yıllar	İran	Irak	Afganistan	Cezayir	Somali	Diğerleri	Toplam
1994	1803	2475				179	4457
1995	935	2890				152	3977
1996	1552	2691				192	4435
1997	1482	3028				129	4641
1998	2206	4895				229	7330
1999	4221	2653	171	94		170	7309
2000	4185	2160	560			104	7019
2001	3708	1933	781			253	6675
2002	2815	1128	103			285	4331
2003	3310	366	101		221	282	4280
2004	2064	954	346		311	259	3934
2005	1717	1047	364		473	313	3914
2006	2297	722				1534	4553
2007	1668	3470				2502	7640
2008	2310	811	2809	2	458	716	7106
Toplam	36273	31223	5235	96	1 464	7299	81 590

Kaynak: BMMYK Türkiye Temsilciliği.

Şekil 1. Yıllara göre Türkiye'ye yapılan sığınma başvurularının dağılımı (1994–2008).

Şekil 2. 1994–2008 yılları arasında Türkiye'ye yapılan sığınma başvuruları ve sığınmacıların menşei.

Türkiye, Avrupa dışında gelen sığınmacıları 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi kısıtlama gereği mülteci olarak kabul etmemektedir. Ancak, Türkiye bu insanlara üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar topraklarında geçici sığınma hakkı tanımış durumdadır ve halen Türkiye'de bulunanlar da bu statüde kalmaya devam etmektedirler.

1994–2008 yılları arasında Türkiye'ye sığınma başvurusunda bulunmuş ve bulunanların yaklaşık yarısının başvurusu sahte beyan veya sığınmayı gerektirecek bir durum tespit edilememesi nedeniyle kabul edilmemiştir. Sığınma başvurusundan sonra mülteci statüsünü almaya hak kazananlar, BMMYK'nin Türkiye Ofisi aracılığıyla üçüncü ülkelere yerleştirilmektedir. Ancak, sığınma başvurusu ile yerleştirme arasındaki süreç, bazen 8–10 yılı bulabilmektedir. Bu da, gerek sığınmacı gerekse mültecileri, kaçak yollardan ülkeyi terk ederek herhangi bir Avrupa ülkesinde sığınma arayışına itmektir. Örneğin 2007–2010 yılları arasında sadece Van'da 3894 sığınma başvurusu yapılmış, bunların yaklaşık % 26'sı (985 kişi) izinsiz olarak ülkeyi terk etmiştir.

Avrupa dışındaki herhangi bir ülkeden gelip Türkiye'ye sığınma talebinde bulunan mülteciler BMMYK aracılığıyla üçüncü ülkelere yerleştirilmektedir. BMMYK Türkiye Ofisi'nden edinilen bilgilere göre sadece 1995–2007 yılları arasında toplam 27 088 mülteci üçüncü ülkelere yerleştirilmiştir. En fazla mülteci kabul eden ülkelerin arasında ABD (8 806 kişi), Kanada(4002 kişi), Avustralya (1 798 kişi) ve Norveç (1 298 kişi) bulunmaktadır. Bu ülkeleri sırasıyla Finlandiya, İsveç, Danimarka, Almanya ve İngiltere izlemektedir.

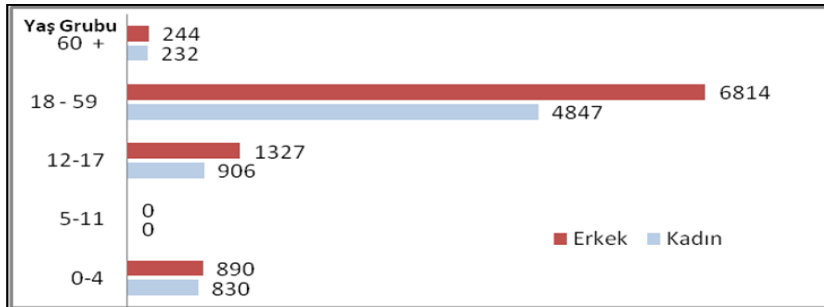
4. Türkiye’deki Aktüel Sığınmacılar ve Demografik Profilleri

BMMYK Türkiye Ofisi verilerine göre Mart 2009 itibariyle Türkiye’de BMMYK’nin sorumluluğu altında 11581’i mülteci, 6851’i sığınmacı olmak üzere toplam 18 432 kişi bulunmaktadır. Bunların % 45’ini Iraklılar, % 23’ünü İranlılar, %17’sini Afganistanlılar, %7’sini Somalililer geri kalan % 8’lik kısmını ise Avrupa dışındaki 51 ayrı ülkeden gelenler oluşturmaktadır. Halen Türkiye’de bulunan sığınmacı ve mülteciler arasında Çin’den Küba’ya, Orta Asya’dan Güney Afrika’ya, Güney Asya’dan Batı Afrika’ya kadar çok geniş bir coğrafyadan insanlar bulunmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. 2009 yılı itibariyle Türkiye’deki sığınmacı ve mültecilerin geldiği ülkelerin coğrafi dağılımı (Deniz, 2009’dan).

Türkiye’de bulunan sığınmacıların % 57’sini (10455) erkekler, % 43’ünü (7893) ise kadınlar oluşturmaktadır. Sığınmacıların geniş aralıklı yaş gruplarına dağılımına bakıldığında mevcut kişilerin % 33’ünün 0–17 yaş aralığında, % 64’ünün 18–60 yaş aralığında, % 3’ünün ise 60 yaş üzerindeki olduğu görülür (Şekil 4). Burada en dikkat çekici husus, söz konusu nüfus içinde yetişkinlerin oranının çok yüksek olmasıdır. Oysa dünya genelindeki sığınmacı ve mültecilerin % 44’ü çocuk, %51’i yetişkin, % 5’i ise yaşlılardan oluşmaktadır (UNHCR, 2008). Türkiye’deki sığınmacı ve mülteciler içerisinde 0–4 ve 60 yaş üzerindeki nüfusun oranı %12 iken, aynı dönemde dünya geneli için tespit edilen rakam %15’tir.

Şekil 4. Türkiye’deki sığınmacı ve mültecilerin yaş ve cinsiyete göre dağılımı (Ocak 2009).

Van kent merkezindeki sığınmacı ve mültecilere yönelik olarak yaptığımız bir çalışmada ise sığınmacı ve mültecilerin %15'i 0–20 yaş grubunda, % 75'i 21–40 yaş grubunda, %10'u ise 40 yaş ve üzerindeki kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla mülteci nüfusunun büyük bir kısmı (%75'i) 21–40 yaş grubunda, % 90'ı ise 40 yaş altında bulunmaktadır. 50 yaş üzerindeki oranı ise sadece % 2 civarındadır (Deniz, 2009b, 197). Çocuk ve özellikle ileri yaş grubundaki sığınmacı sayısının azalışında, uzun ve ağır yol koşullarının çocuk ve yaşlılar için tehlikeli olmasıyla birlikte sığınmacıların daha sonra aile birleşimi yasalarından yararlanarak ailelerini daha sonra yanlarına getirebileceklerini düşünmeleri de etkili olmaktadır. Bir diğer etki ise mülteci sıfatı taşımadıkları ve sırf Avrupa'ya ulaşmak için Türkiye'de gerçek dışı beyanlarla sığınma talebinde bulunulmasıdır. Bunun en önemli göstergelerinden birisi, sığınmacıların pek çoğunun sığınma talebinden sonra ülkeyi izinsiz terk ederek Avrupa'ya gitmesidir. İzinsiz olarak ülkeyi terk eden sığınmacıların çoğunluğunun gerçekte sığınmacı olmadıkları ve sınır dışı edilmeye karşı sığınma kalkanının kullanarak Avrupa'ya işçi olarak gitmeye çalışan göçmen oldukları düşünülmektedir.

Türkiye'de bireysel sığınma talebinde bulunan sığınmacıların büyük bir kısmı ülkeye doğu sınırimızdan, özellikle Türkiye-İran sınırından girmektedir. Türkiye'ye İran sınırından giren sığınmacıların % 94'ü pasaportsuz olarak dağlık alanlarda sınırı geçtikten sonra Van'daki BMMYK'ne ilk müracaatlarını yapmaktadırlar. Daha sonra Van'daki yığılmayı önlemek için ülkenin orta kesimindeki uydu kent adı verilen kentlere gönderilmektedirler. Bu gün en çok sığınmacı barındıran kentlerin başında Van, İstanbul, Afyon, Kayseri, Gaziantep, Konya, Amasya ve Ankara gelmektedir.

Bu gün için Türkiye'de sığınmacıların kaldığı AB standartlarında herhangi bir kamp bulunmamaktadır. Onlar, buldukları kentlerde kendi imkânlarıyla kiraladıkları evlerde barınma ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Kamp anlamında sadece Kırklareli Gaziosmanpaşa'da kısıtlı imkânları olan bir "Yabancı Kabul ve Barındırma Merkezi" bulunmaktadır. Burası da 1989 yılında Bulgaristan'da zulme maruz kalan ve göçe zorlanan Türk asıllı Bulgar vatandaşlar için açılmıştı. Ancak, sonraki yıllarda merkez, Yugoslavya ve Bosna'daki savaştan kaçıp gelenler barındırılmıştı, 2006 yılından bu yana ise sınır dışı edilmeyi bekleyen yabancı ve kaçak göçmenlerin barındırılması amacıyla kullanılmaktadır. Bugün Türkiye'de bulunan sığınmacıların neredeyse tamamı kendi imkânlarıyla kiraladıkları evlerde kalmaktadırlar. Sığınmacıların gelir düzeyi genellikle çok düşük olduğu için çoğunlukla 2–3 aile aynı evi paylaşmaktadır. Bazen 10–15 kişinin aynı evde kaldığı bile görülebilmektedir. Sığınmacıların kaldığı evler genellikle düşük ücretli ve sağlıklı olmayan evlerdir. Bunlar genellikle bodrum daireleri, baraka, bir-iki katlı toprak, taş veya betonarme evler ile terk edilmiş yapılar. Sınırlı sayıda sığınmacı ise, gelir düzeyiyle orantılı olarak nispeten daha iyi koşullara sahip kaloriferli konutlarda yaşamaktadır (Deniz, 2009a, 124).

5. Sığınma hareketlerinin Türkiye'ye etkisi

Türkiye'nin farklı kentlerinde üçüncü bir ülkeye gönderilmeyi bekleyen sığınmacıların gerek sığınma sürecinin başlangıcında, gerekse Türkiye'de kaldıkları süre içinde Türkiye'ye çeşitli şekillerde etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu etkileri sosyo-kültürel, güvenlik, asayiş, hukuki, politik ve ekonomik olmak üzere altı grupta toplamak mümkündür.

Sosyo Kültürel Etkileri: Farklı kültür ve sosyal çevrelerden kopup gelen sığınmacılar, Türkiye'de geçici olarak kaldıkları kentlerde çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşabilmektedirler. Özellikle Türkiye'ye geldiklerinde kendilerine yeteri kadar Türkiye'nin yasaları ve kültürüne ilişkin oryantasyon eğitimi verilmediğinden yaşadıkları çevre ve komşularıyla uyum sorunları yaşayabilmekte ve istenmeyen misafir durumuna düşebilmektedirler. Bu durumda, hem sığınmacılara yönelik uyum çalışması, hem de içinde yaşadıkları çevre halkına yönelik farkındalık yaratma çalışmaları büyük önem taşımaktadır.

Dış ve İç Güvenliğe Etkisi: Yasadışı göçler gibi bireysel sığınmacılar da, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de illegal yapıların ve özellikle terör örgütlerinin önemli gelir kaynaklarından birisi durumundadırlar. Ayrıca, sığınmacıların, Türkiye sınırlarını genellikle insan kaçakçılarının yardımıyla illegal olarak geçmeleri sınır güvenliğini de tehdit etmektedir. Çünkü sınırlarda

sığınmacılarla birlikte terör örgütü mensuplarının da geçtiği bilinmektedir. Dolayısıyla sınırda kaçak geçiş yapan kimselerin sığınmacı mı? kaçak göçmen mi? kaçakçı mı? yoksa terörist mi? olduğunun ayırımını yapmak her zaman kolay olmamaktadır. Bu karmaşık durum, özellikle sınır güvenliğinden sorumlu birimlerin işini bir hayli zorlaştırdığı ortadadır.

Sığınmacıların yaşadıkları kentlerde zaman zaman çeşitli suçlara karıştıkları bilinmektedir. Sığınmacıların en çok karıştıkları suçlar arasında itaatsizlik (ikametgâhlarını izinsiz terk etme gibi), sahte belge düzenleme ve beyanda bulunma, kavga, hırsızlık, uyuşturucu madde bulundurma ve kullanma, insan kaçakçılığı, mala zarar verme, yağma, dolandırıcılık, tehdit ve istemeyerekte olsa adam öldürme bulunmaktadır. Sığınmacıların karıştığı bu tür suçlar açısından sadece Van kentinde Van Emniyet Müdürlüğü kayıtlarına göre 2007–2010 yılları arasında 144 olay gerçekleşmiştir.

Siyasi Etkileri: Sığınma hareketlerinin Türkiye üzerindeki siyasal etkileri iki türlü olmaktadır. Birincisi sığınmacıların Türkiye'ye girişiyle birlikte kendilerine uygulanan idari ve adli prosedürlerle ilişkili, diğeri ise Türkiye'nin Uluslararası kamuoyu tarafından baskı altına alınmasıyla ilişkilidir. Sığınmacılar, karıştıkları suçlar nedeniyle adliyelerde iş yoğunluğunun artmasına neden olmaları yanında, sığınma sistemine erişmede yaşadıkları sorunlar nedeniyle de Türkiye'yi uluslararası mahkemelerle karşı karşıya getirebilmektedirler. İranlı **Abdolkhani** ve **Karimnia**'ın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine açtıkları ve Türkiye'yi tazminata mahkûm ettikleri davalar buna örnek gösterilebilir.² Türkiye, sığınmacılar ve mülteciler konusunda ikili ve uluslararası düzeyde pek çok antlaşmaya taraf olan bir ülkedir. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası göç konusundaki yol haritası, bir ölçüde altına imza attığı antlaşmalara uygun olmalıdır. Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerinin devam etmesi nedeniyle Türkiye'nin göç politikası AB tarafından dikkatle izlenmektedir. Özellikle mülteci seçimi konusunda 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamasından bu yana uygulamaya devam ettiği coğrafi çekincenin kaldırılması istenmektedir.

Ekonomik Etkileri: Sığınmacıların Türkiye üzerindeki bir diğer etkisi ise ekonomik açıdandır. Ancak bu konuda Türkiye'de tutulmuş sağlam veriler ne yazık ki bulunmamaktadır. Sığınmacıların Türkiye'ye maliyeti iki açıdan değerlendirilebilir. Bunlardan birisi Türkiye'de sığınmacılara yapılan yardımlarla ilgili diğeri ise istihdam olanaklarıyla ilgilidir. Türkiye'de kendi vatandaşlarımızın istihdam edilebileceği yerlerde sığınmacıların kaçak olarak çalıştırılması, istihdam olanaklarımızın azalması ve ülke dışına sermaye çıkışına neden olmaktadır. Ayrıca, sığınmacılar için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, belediyeler ve çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından harcamalar yapılmaktadır. Bunlara ilave olarak, ilgili kurumlarda kullanılan araç, ekipman ve personel giderleri de dikkate alındığında sığınmacıların ülkemize bir miktar ekonomik yük getirdiği görülür. Ancak burada şunu da belirtelim ki Türkiye, ekonomik ve fiziki büyüklüğü dikkate alındığında komşularına oranla topraklarında çok daha az sığınmacı barındırmaktadır. Dolayısıyla sığınmacıların Türkiye ekonomisine olan yükü de sığınmacı sayısı ile orantılı olarak sınırlı kaldığını söylemek mümkündür.

6. Sonuç

Türkiye Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki coğrafi konumu gereği uluslararası nüfus hareketlerinin önemli kavşaklarından birisi durumundadır. Bu durum Türkiye'nin coğrafi konumuyla ilişkili olduğu kadar, çevresindeki ülkelerde meydana gelen siyasi gelişmelerle de ilişkilidir.

Tarihi süreç içerisinde Türkiye sayısız sığınma hareketlerine maruz kalmıştır. Sığınma hareketleri, hem kitlesel hem de bireysel olarak gerçekleşmiştir. Kitlesel sığınma hareketleri, Cumhuriyetin ilk yılları ile 1990'lı yılların başında yoğunluk kazanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sığınmalar, daha çok Osmanlı'nın dağılma süreciyle birlikte kaybedilen topraklardaki Türk ve Müslüman nüfusun Anadolu'ya göçü ve iskânı şeklinde gerçekleşirken, 1990'lardaki sığınmalar daha çok Türkiye'nin komşularında meydana gelen siyasi gelişmelere (savaşlara) paralel olarak

² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 22 Eylül 2009 tarihinde verdiği nihai kararda Türkiye mahkûm olmuştur. Dava konusuna ilişkin daha geniş bilgi için ilgili rapora bkznz: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ab8a1a42.html>

gerçekleşmiştir. Her iki dönemde Türkiye'ye gelerek sığınma talebinde bulunanların sayısının iki milyonu aştığı tahmin edilmektedir.

1990'larda, kitlesel sığınmaların yanı sıra çok sayıda kişi de Türkiye'ye bireysel sığınma talebinde bulunmuştur. 1994–2008 yılları arasında Türkiye'de bireysel sığınma talep edenlerin sayısı yaklaşık 81500 kişidir. Bunların % 45'i İran, % 38'i Irak, % 6'sı Afganistan, % 11'ini ise diğer ülke vatandaşlarıdır. Görüldüğü üzere Türkiye'ye sığınmak isteyen kişilerin büyük bir kısmı Ortadoğu ülkelerinden, az bir kısmı ise Afrika ülkelerinden gelenlerden oluşmaktadır. Avrupa dışından gelen sığınmacılar, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi gereği Türkiye'de geçici olarak kalmakta ve zamanla BM aracılığıyla üçüncü ülkelere yerleştirilmektedirler. 1995–2007 yılları arasında Türkiye'ye sığınan kişilerin % 32'si (27088 kişi) üçüncü bir ülkeye yerleştirilmiştir. Türkiye'den yerleştirmek amacıyla sığınmacıların gönderildiği ülkelerin başında sırasıyla ABD, Kanada, Avustralya, Norveç, Finlandiya, İsveç, Danimarka, Almanya ve İngiltere gelmektedir.

BMMYK Türkiye Ofisi verilerine göre Mart 2009 tarihi itibarıyla Türkiye'de 18432 sığınmacı bulunmaktadır. Bunların % 45'i Iraklı, % 23'ü İranlı, % 17'si Afganistanlı, % 7'si Somalili geri kalan % 8'lik kısmı ise Avrupa dışındaki diğer 51 ayrı ülke vatandaşlarıdır. Cinsiyet bakımından Türkiye'deki sığınmacıların % 57'si erkek, % 43'ü kadındır. Ayrıca, Türkiye'deki sığınmacıların % 33'ü 0-17 yaş aralığında, % 64'ü 18-60 yaş aralığında, % 3'ü ise 60 yaş üstü kişilerden oluşmaktadır.

Türkiye'deki Sığınmacıların pek çok sorunu bulunmaktadır. Bunların başında barınma, ekonomik zorluklar ve entegrasyon sorunu gelmektedir. Her üç sorunun çözümüne yönelik atılan adımlar bugün için yetersiz görülmektedir. Türkiye'de sığınmacıların toplu olarak kalacağı herhangi bir barınma merkezi (kamp) bulunmadığı için de kentlerde kendi imkânlarıyla kiraladıkları evlerde kalmaktadırlar. Bu durum, onların zaman zaman komşuları ve içinde yaşadıkları toplumla sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Bunun en önemli nedeni, farklı kültürlerden gelen bu insanlara Türkiye'ye geldiklerinde yeterince entegrasyon eğitimi verilmemesidir. Burada entegrasyon eğitimi tek yönlü olmamalıdır. Entegrasyon çalışmaları sığınmacılara yönelik olduğu kadar, sığınmacılarla bir arada yaşamak durumunda olan ve onları kabul etmesi gereken Türk halkına yönelik de olmalıdır.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür. Coğrafi konumu gereği Türkiye, geçmişte olduğu gibi bu günde uluslararası nüfus hareketlerinin merkezi durumundadır. Türkiye'ye yönelik sığınma hareketlerinin temelinde Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu ülkelerindeki iç çatışmalar, savaşlar ve baskıcı rejimler yatmaktadır. Yakın gelecekte söz konusu alanlarda mevcut durumun düzelmesine ilişkin ciddi bir emare görülmediği için, Türkiye'nin sığınma konusundaki pozisyonunun da değişmeyeceği, dolayısıyla sığınma hareketlerinin gelecekte artarak devam edeceği beklenmektedir.

Referanslar

- Adlı, A., (2006), "Bavullarda taşınan hayaller", *Aksiyon Dergisi*, sayı 584, 1-5.
- Arı, O., (1960), *Bulgaristanlı göçmenlerin intibakı, 1950-51'de Bursa'ya İstanbul'da İskan Edilenlerin İntibakı İle İlgili Sosyolojik Araştırma*, Rekor Matbaası, Ankara.
- Bağcı, H., (1995), "Bosna-Hersek: Soğuk Savaş sonrası anlaşmazlıklara giriş," *Ankara Üniversitesi DTCE Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 27, 257-279.
- BMMYK, 2001, *Dünya Mültecilerinin Durumu 2000 (İnsani Yardımın Elli Yılı)*, Başkent matbaası, Ankara.
- Buz, S., (2008), "Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili", *Polis Bilimleri Dergisi* Cilt:10 (4), 1-14.
- Danış, D., (2009), "Irak'tan uzağa: 1991 sonrası dışarı göç", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 1 - Sayı 6, 16-22.
- Deniz, O., (2009b), "Mülteci hareketleri açısından Van kentinin durum ve kentteki mültecilerin demografik profili", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 22, 187-204.
- Deniz, O., (2009a), *Uluslararası Göçler ve Türkiye'ye Yansıması (sığınmacılar, Mülteciler ve Yasadışı Göçmenler)*, Çantay Yayınevi, İstanbul.
- Doğanay, F., (1996), "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi", <http://ekutup.dpt.gov.tr/kutup/yerlesim/doganayf/gocmen.html/01.02.2008> s.2.
- Güleryüz, N., (1993), *Türk Yahudileri Tarihi-I*. Gözlem Yayıncılık, İstanbul.
- Danon, A., (1888), "Essai sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman", *Yossef Daath Dergisi*, Sayı: 4, 37.
- Güleryüz, N., (2006), "Türkiye'ye Yahudi göçleri", *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildirisi*, (8-11 Aralık 2005), İstanbul, Sayı.108, 107-117.

Hammarberg, T., (2009), Human rights of asylum seekers and refugees Council of Europe Human Rights Raport, (1 October 2009), Strasbourg.

İçduygu, A. ve Biehl, K. S. (2008) *İstanbul'daki Göçmenler: 2000'lerden bir Görünüm* İstanbul: British Council.

Karpat, K.H., (2003), (Çeviri: Bahar Tırnakçı), *Osmanlı nüfusu 1830-1914*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

UN, *Department of Economic and Social Affairs*, Population Division (2009). <http://esa.un.org/migration/> (20. 08. 2009).

UNHCR, (2008), *Global Trends*, (<http://www.unhcr.org/4a375c426.html>) (28.08.2009).

UNHCR, (2009), *Global Trends*, (<http://www.unhcr.org/4a375c426.html>) (28.08.2009).

Yusuf, S., (2006), "Türkiye'ye Yönelik Soydaş Göçü ve Sonuçları", *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildirisi*, (8-11 Aralık 2005), Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, 112-118.